

KANIBALIZM Z PUNKTU WIDZENIA KRYMINOLOGII

Roksana Turek

Krakowska Akademia

im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

ORCID: 0000-0001-6627-9137

e-mail: turekroksanam@gmail.com

Streszczenie:

Kanibalizm należy do niewielu zjawisk budzących jednocześnie fascynację i odrazę. Występuje wśród wielu gatunków zwierząt. Sam kanibalizm, choć u ludzi nie zdarza się często, można łatwo dostrzec w wielu kulturach i różnym kontekście. Występuje w wielu tekstach kultury, ma podłoże rytualne wynikające z różnych obrzędów, a także pojawia się w przypadkach tzw. wyższej konieczności, co wynika ze skrajnego głodu. Kanibalizm ma również miejsce przy zabójstwach z motywów seksualnych oraz przy zabójstwach z motywów psychotycznych, co potwierdza światowa kazuistyka.

Słowa kluczowe:

kanibalizm, zabójstwo z lubieżności, zabójstwo, sadyzm, schizofrenia paranoidalna, nekrofagia.

Cannibalism from the point of view of criminology

Summary:

Cannibalism is one of the few phenomena that arouses both fascination and repugnance at the same time. It is found in many species of animals. Cannibalism itself, while not common in humans, can be easily passed over in many cultures and circumstances. It occurs in many texts of culture, has a ritual basis typical of various rituals, but appears in some so-called urgent necessity, which results from the extreme region. Cannibalism also occurs in murders with sexual motives and in murders with psychotic motives, which is confirmed by world casuistry.

Keywords:

cannibalism, lust murder, homicide, sadism, paranoid schizophrenia, necrophagy

1. Wprowadzenie

Dorobek starożytnych Greków jest niezwykle obszerny i wartościowy w wielu dziedzinach życia, zwłaszcza na gruncie kultury, sztuki i filozofii. Starożytna Grecja uważana jest za kolebkę zachodniej cywilizacji. To Grecy jako pierwsi opisali praktyki kanibalistyczne oraz nadali im jeden z używanych do dzisiaj terminów – „antropofagia” (*antropos* – człowiek, *fagein* – jeść)¹. Termin ten jest używany głównie przez antropologów. Należy jednak wskazać, skąd wzięło się powszechnie znane słowo „kanibalizm”. Wyrazem synonimicznym jest również „ludożerstwo”.

Etymologia słowa „kanibalizm” wiąże się z okresem wielkich odkryć geograficznych, dokonywanych przez europejskich żeglarzy. Słowo „kanibalizm” zostało użyte po raz pierwszy przez podróżnika Krzysztofa Kolumba podczas jego odkrywczej wyprawy do Ameryki². Jedno z plemion zamieszkujące wyspy odkryte przez Krzysztofa Kolumba nazywało się „karriba”, co według ich języka znaczyło „odważny”. Hiszpanie, mając problem z jego wymową, uprościli go do słowa „kanibal”. Po odkryciu, że ów lud praktykuje zjadanie innych ludzi, zaczęto ich nazywać kanibalami.

Zjedzenie drugiego człowieka, co chyba dosyć oczywiste, w naszej kulturze jest czymś nienaturalnym, odrażającym i przerażającym. Ponadto spożycie ludzkiego mięsa przez innego człowieka jest zjawiskiem, które jednocześnie budzi odrazę i pewną fascynację.

2. Podstawowe kwestie terminologiczne

Definicja kanibalizmu z pozoru wydaje się dosyć prosta. Jak podają autorzy *Wielkiego słownika języka polskiego* – Ewa Dereń i Edward Polański – kanibalizm to „zjadanie mięsa ludzkiego przez innych ludzi”³. Pozornie jest to proste wyjaśnienie, jednak należy je uznać za niepełne, gdyż nie wyczerpuje wszystkich cech semantycznych.

Kanibalizm, zgodnie z literaturą naukową, należy definiować jako działanie jednego osobnika gatunku polegające na pożeraniu całości lub części innego osobnika tego samego gatunku⁴. Zjawisko to jest tak naprawdę trudne do zdefiniowania, ponieważ jego istota bywa uzależniona od kontekstu i okoliczności. Dla jednych kanibalizmem będzie wycięcie kawałka ciała ludzkiego i jego zjedzenie, a dla innych chociażby wypicie własnej krwi.

Samo zjawisko kanibalizmu jest dosyć rozpowszechnione w naturze, a dzięki temu dobrze scharakteryzowane w piśmiennictwie. Występuje w wielu gatunków zwierząt, najrzadziej u ssaków. Podłoże kanibalizmu u zwierząt jest różne. Najbardziej znany jest kanibalizm seksualny u samic modliszki, która zjada partnera w czasie kopulacji, występuje on również u niektórych gatunków pająków.⁵ Natomiast przykładem kanibalizmu u ssaków jest pożeranie się wzajemne rodzeństwa hien, które eliminuje konkurencję, by nie dzielić się z nią pokarmem⁶.

Z kanibalizmem wiąże się zabójstwo kanibalistyczne, które są stosunkowo rzadkie, niemniej jednak każdy z występujących na świecie przypadków przez co najmniej ostatnich 150 lat został szczegółowo opisany. Literatura fachowa definiuje zabójstwa kanibalistyczne jako te, w których ginie człowiek, a części

1 D. Diehl, M.P. Donnelly, *Dzieje kanibalizmu*, Klub dla Ciebie, Łódź 2008, s. 25; V.G. Petreca, G. Brucato, A.W. Burgess, E. Dixon, *Criminal cannibalism: An examination of patterns and styles*, „Aggression and Violent Behaviour” 2021, 56(3), s. 1.

2 Szerzej: W. Arens, *Mit ludożercy. Antropologia i antropofagia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 76–80.

3 E. Dereń, E. Polański, *Wielki słownik języka polskiego*, Krakowskie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2008, s. 311.

4 S. Raymond, A.S. Leger, I. Gasman, *The psychopathological profile of cannibalism: A review of five cases*, „Journal of Forensic Science” 2019, 34(5), s. 1568–1573, <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14099>.

5 Szerzej: T. Bilde, Y. Lubin, *Kin recognition and cannibalism in a subsocial spider*, „Journal of Evolution Biology” 2001, 14(6), s. 959–966, <https://doi.org/10.1046/j.1420-9101.2001.00346.x>.

6 E.R. Grela, *Behawioralne następstwa nieprawidłowego żywienia zwierząt*, „Życie Weterynaryjne” 2016, 91(2), s. 94, <https://www.vetpol.org.pl/dmdocuments/ZW-02-2016-03.pdf> [dostęp: 20.11.2023].

ciała są skonsumowane lub przygotowane do spożycia przez zabójcę⁷. Uznawane są za najbardziej ekstremalną formę zabójstwa⁸. Natomiast zabójca kanibal jest kanibalistą, czyli tym, który zabił ofiarę i pożarł jej części ciała lub zabezpieczył części ciała, w tym krew, celem spożycia⁹.

Omawiając zjawisko kanibalizmu, nie sposób pominąć inne, pokrewne poniekąd zjawisko „nekrofagii”. Słowo pochodzi z języka greckiego, *nekros* – „martwy” oraz *phagein* – „pożerać”. Nekrofagia polega na odżywianiu się padliną, zjadaniem martwych ciał osobników własnego gatunku i innych¹⁰.

Nekrofagia jest najbardziej znana u sępów i hien. U ludzi powiązana jest z nekrofilią (związana z nekrosadyzmem). Polega to na obcowaniu ze zwłokami ludzkimi i znęcaniu się nad nimi, a występujący nekrosadyzm może przejść w nekrofagię, czyli pożeranie martwych już ciał¹¹.

Nekrofagia i kanibalizm wydają się być tym samym zachowaniem. Istnieją jednak pewne różnice. Nekrofag zjada truchło, które przeszło w stan rozpadu gnilnego, i niekoniecznie on doprowadził do śmierci ofiary. Przy kanibalizmie to kanibalista¹² zabija ofiarę i pożera jej ciało.

3. Kanibalizm w tekstach kultury – w literaturze, filmie i sztuce

Zjawisko kanibalizmu jest zakorzenione bardzo głęboko w szeroko rozumianej kulturze. Należy do motywów pojawiających się w literaturze, filmach czy sztuce. Mity, legendy albo bajki są znane każdemu, kto ma za sobą lekcje języka polskiego czy wiedzy o kulturze.

Kanibalizm w kręgu kultury pojawił się już wcześniej, przykładem są greckie mity niejednokrotnie opowiadające o bogach żywiących się ludzkim mięsem. Zresztą – jak wspomniałam na wstępie – Grecy jako pierwsi opisali zjawisko kanibalizmu. I choć z jednej strony zawierają przypowieści moralne pouczające zwykłych śmiertelników, to z drugiej strony są przepełnione krwią, brutalnością i momentami amoralnością.

W micie greckim o narodzeniu świata¹³ Kronos – bóg rolnictwa – jest przedstawiony jako kanibal. Wywodził się on z pierwszego pokolenia olbrzymów istniejących przed bogami olimpijskimi, zwanych tytanami. Kronos był najmłodszym synem Uranosa (Nieba) i Gai (Ziemi). Starożytni Grecy wierzyli, że zgodnie z przepowiednią został on pozbawiony władzy przez własne potomstwo. Z obawy przed utratą władzy każde dziecko polykał zaraz po urodzeniu. Jego żona, Reja, zdołała uratować najmłodsze – Zeusa, podając Kronosowi zawinięty w pieluszkę kamień. Sam motyw kanibalizmu pojawia się w momencie pożerania swoich dzieci.

Inny mit grecki opowiada o Pelopsie, synu Tantala¹⁴. Jako dziecko został zabity przez ojca, który wąpił we wszechwiedzę bogów. Morderstwo syna było próbą poddania ich proroczych zdolności. Ciało Pelopsa poćwiartował, a po uprzednim upieczeniu podał go na ucztę bogom. Uczynił to na sam koniec uczty, gdzie wśród wielu potraw znakomitej jakości podał na złotym półmisku pieczeń z Pelopsa. Większość bogów rozpoznała potrawę, jednak Demeter – bogini urodzaju, pogrążona w tęsknocie za córką – skosztowała przyrządzonego dania. Tantala spotkała kara, a pokrojone kawałki Pelopsa zostały wrzucone do kotła i ugotowane, co przywróciło mu życie w pierwotnej postaci.

Opisując wybrane przypadki kanibalizmu, nie sposób nie wspomnieć o klasyku współczesnej popkultury. Jest nim oczywiście kanibal antybohater, Hannibal Lecter. Postać Lectera została stworzona

7 M. Oostland, M. Brecht, *Kin-avoidance in cannibalistic homicide*, „Frontiers in Psychology” 2020, nr 11, s. 3, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02161>.

8 Ibidem.

9 Ibidem.

10 *Nekrofafi* [w:] Elektroniczna Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3946523> [dostęp: 1.03.2022].

11 L. Wachholz, *Psychopatologia sądowa. Na podstawie ustaw obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej*, Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1923, s. 304.

12 Słowa „kanibalista” używa m.in. M. Oostland, M. Brecht, *Kin-Avoidance...*, op. cit.

13 Szerzej: J. Paradowski, *Mitologia*, Wydawnictwo Puls, Warszawa 1998, s. 36–43.

14 Ibidem, s. 197–199.

przez amerykańskiego autora thrillerów psychologicznych, Thomasa Harris. Hannibal wystąpił w cyklu powieściowym, zapoczątkowanym książką pt. *Czerwony smok*. Zresztą postać inteligentnego psychopaty i kanibala jest nie tylko postacią literacką, lecz także ikoną współczesnego kina¹⁵. W czasie drugiej wojny światowej grupa litewskich szabrowników znajduje osieroconego Hannibala i jego młodszą siostrę Miszę. Wygłodzeni zabijają dziewczynkę i dokonują na niej aktu kanibalizmu, karmią jej ciałem również jej brata. To zdarzenie odbija się traumą na życiu Hannibala. W wieku 18 lat dostał się na Litwę, gdzie wpadł na trop swoich oprawców z młodych lat. Po ich odnalezieniu zamordował ich. Przed śmiercią jeden z oprawców przypomniał mu to, że zjadł własną siostrę, co całkiem pozbawiło Hannibala człowieczeństwa, który już wcześniej dokonał jednego zabójstwa. Pierwszego aktu kanibalizmu dokonuje, mszcząc się za śmierć wuja na rzeźniku, którego zabija dwoma cięciami samurajskiego miecza, a następnie wycina mu policzki, które zjada. Lecter jest postacią niezwykle inteligentną, posiadającą antyspołeczne skłonności, co sprawia, że jest niesamowicie niebezpieczną, przebiegłą, a także czarującą osobą ze skłonnościami psychopatycznymi. Postać Hannibala kanibala budzi uczucie grozy, a także pewnego zainteresowania. Przedkłada on wartości estetyczne nad moralne, estetyzuje odrażające akty zbrodni, co wzbudza ambiwalentne emocje u odbiorcy. Przypadek doktora Lectera jest najoryginalniejszą ikoną literacką. Zjadł i zabił kilkanaście osób. Jego samokontrola pozwalała mu na oszukanie poligrafu, a przy najbardziej brutalnych działaniach nie okazywał emocji.

Nie można również zapominać, że nawet w dziecięcej literaturze pojawia się wiele postaci pożerających dzieci. W baśni *Jaś i Małgosia* braci Grimm rodzeństwo zostaje pozostawione przez okrutną macochę w lesie. Zostaje zwabione przez złą czarownicę, która znajduje porzucone dzieci. Małgosię zmusza do pracy, a Jasia zamyka w klatce i tuczy najlepszymi posiłkami, by go zjeść. Dla wielu czytelników nie jest obca postać Baby-Jagi występującej w bajkach i baśniach. Postać Baby-Jagi wywodzi się z wierzeń pradawnych Słowian¹⁶. W naszym kręgu kulturowym porywała głównie dzieci, zabijała je i zjadała. Dzisiaj jej postać wykorzystują rodzice do dyscyplinowania, a fatycznie do straszenia niegrzecznych dzieci.

Motyw kanibalizmu pojawia się nawet w kultowej w ostatnim czasie serii powieści z prawniczką Joanną Chyłką w roli głównej autorstwa Remigiusza Mroza¹⁷. W *Kontratypie* pojawia się historia himalaistki oskarżonej o zabójstwo dwóch kompanów, a nawet o kanibalizm podczas zdobywania Annapurny¹⁸.

Motyw kanibalizmu można znaleźć też w malarstwie. Mowa tutaj m.in. o obrazie Bronisława Wojciecha Linkego „Kanibalizm”, którego twórczość była wstrząsająca i szokująca w swojej odmienności. Sam obraz ukazuje uprzedmiotowienie człowieka zdominowanego przez system komunistyczny. Dzieło malarza jest groteskową interpretacją ówczesnej rzeczywistości. Człowiek postawiony jest na równi z krążkami cebuli na kromce chleba, który staje się pokarmem dla silniejszego. Ukazana jest tutaj przerażająca relacja międzyludzka. Małość jest pokazana przez przyczenie do lewej ręki metki, co ma sprowadzić człowieka do roli produktu spożywczego. Obraz w sposób symboliczny ukazuje PRL-owską relację na linii władza – obywatel.

15 Postać Hannibala Lectera występuje w powieściach: *Czerwony smok*, *Milczenie owiec*, *Hannibal* oraz *Hannibal po drugiej stronie maski*, a także w filmach o tych samych tytułach. W pierwszych trzech częściach główną rolę grał Anthony Hopkins.

16 O historii Baby-Jagi pisze D. Ucherek, *Baba Jaga, Kościej Nieśmiertelny i inne postacie władające magią w rosyjskich baśniach magicznych a wiedźmy i czarownicy Grimmowsy*, „Prace Literackie” 2018, t. 58, s. 249–271, <http://dx.doi.org/10.19195/0079-4767.58.22>.

17 Joanna Chyłka jest adwokatką, główną bohaterką serii Remigiusza Mroza. Serię z Chyłką otwiera tom *Kasacja* wydany w 2015 r. przez wydawnictwo Czwarta Strona.

18 R. Mróz, *Kontratyp*, Czwarta Strona, Poznań 2018, s. 20.

4. Kanibalizm w ujęciu antropologii – rytuał i religia

Kanibalizm przede wszystkim w społeczności afrykańskiej był społecznie akceptowany. Był uprawiany w ramach obrzędów magicznych lub kultu religijnego. Kanibalizm sięga tysięcy lat wstecz, na co istnieje wiele dowodów, a historycznie stanowił element pewnych kultur¹⁹.

Kanibalizm zinstytucjonalizowany ma miejsce w rytuałach, religii czy obrzędach magicznych. Dzieli się go na endokanibalizm i egzokanibalizm. Endokanibalizm należy definiować jako zjedanie kogoś z własnej grupy społecznej lub społeczności, co może być związane z wierzeniami²⁰. Natomiast egzokanibalizm należy rozumieć jako zjedanie osoby spoza własnej grupy społecznej, w tym zjedanie wroga w celu zdobycia cech ofiary lub zademonstrowania swojej dominacji²¹.

Polski pionier antropologii Bronisław Malinowski w latach 1915–1918 prowadził badania na Wyspach Trobriandzkich, w których analizował kulturę i ekonomię społeczeństwa Nowej Gwinei. Malinowski o kanibalizmie wspomina w kontekście mitu o trzech siostrach z Koudayuri²². Siostry przemieniły się w kamień i symbolizują rozróżnienie między kanibalami i niekanibalami. Jedna z sióstr była zwrócona w kierunku Dobu, wskazuje na plemię Marumweyti'u, czyli to zjadające ludzi. Sam mit przedstawia warunki społeczne, opisuje bohatera wyposażonego w moce, dzieli znajomość magii, budując łódzie i sprowadzając deszcz. Malinowski również wskazuje, że istniało plemię Bouora, które rodziło odrzę do kanibalizmu. Magia tutaj jest źródłem nadprzyrodzonej siły (totemem²³).

Plemieniem praktykującym kanibalizm byli również Aztekowie, zamieszkujący tereny dzisiejszego Meksyku. Dla nich kanibalizm był przede wszystkim elementem wierzeń. Nieznaczone porcje mięsa zjadali podczas rytuałów lub podczas obrzędów pogrzebowych, co miało stanowić oznakę szacunku do zmarłego²⁴. Spożywanie przez Azteków ludzkiego mięsa w większych ilościach miało miejsce tylko wtedy, gdy dochodziło do niedoborów protein niezbędnych w utrzymaniu populacji przy życiu²⁵.

Nowa Gwinea, o której to pisał Malinowski, jest najbardziej znana z aktów kanibalizmu, w których miał on podłoże w kulcie religijnym. Aktualnie żadne z plemion nie dokonuje aktów ludożerstwa w obrzędzie lub rytuale, a ostatni zanotowany przypadek miał miejsce w 2012 r. Wtedy oskarżono 29 osób (cały klan) o kanibalizm, jednak sprawa zakończyła się uniewinnieniem ze względu na tamtejszą tradycję²⁶.

Metafizyczny akt kanibalizmu można dostrzec u chrześcijan, chociaż ma on dosyć symboliczny wymiar. Człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boga. Spożywanie opłatka i picie wina przez kapłanów podczas nabożeństw, a także przyjmowanie opłatka w obrzędzie komunii świętej stanowi akt realnego pożywiania się ciałem i krwią Jezusa Chrystusa. Należy to uznać za osobliwy akt kanibalizmu, który można określić mianem sakralnego. Przyjmowane są bowiem ciało i krew, które mają pogłębić nasze zjednoczenie z Chrystusem, który powiedział: „Kto spożywa moje Ciało i Krew moją pije, trwa we mnie, a Ja w nim”²⁷. W Eucharystii spożywamy ciało Jezusa jako konsekrowany opłatek, a krew jako wino. Jest akt miłości, pokoju i jedności z Bogiem. Dlatego nie powinien być traktowany dosłownie jak krwawy akt kanibalizmu.

19 Szerzej: W. Arens, *Mit ludożercy...*, s. 123–167; B. Malinowski, *Argonauci Zachodniego Pacyfiku. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców z Nowej Gwinei*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1967, s. 375–395.

20 W. Arens, *Mit ludożercy...*, s. 47.

21 Ibidem.

22 Szerzej: B. Malinowski, *Argonauci Zachodniego...*, s. 375–395.

23 Totem był zwierzęciem (rzadziej przedmiotem lub rośliną), który budował mistyczną więź z grupą społeczną. O totemizmie szczegółowo pisał B. Malinowski w publikacji *Wierzenia pierwotne i formy ustroju społecznego*, Akademia Umiejętności, Kraków 1915.

24 W. Arens, *Mit ludożercy...*, s. 219.

25 Ibidem.

26 A. Kubiak, J. Kurzela, *Indonezja. Ludożercy wczoraj i dziś*, Novae Res, Gdynia 2018, s. 48–49.

27 Ewangelia według św. Jana 6, 54–58.

5. Kanibalizm *in extremis* – głód, wojna, kataklizm

Historia odnotowała wiele przypadków, gdy człowiek był zmuszony, w celu przetrwania, uciekać się do zjadania przedstawicieli własnego gatunku. Najbardziej znany jest przypadek sowieckiej Rosji, gdzie działania władz niejednokrotnie doprowadzały do klęsk głodu. Były one tak dramatyczne, że popychały ludzi do zjadania siebie nawzajem. Bez wątplenia druga wojna światowa była konfliktem niezwykle okrutnym, pozbawionym wszelkich zasad, wypełnionym nieludzkimi zbrodniami. Los, jaki spotykał ludzi, był zaznaczony brutalnością, ograbiony ze wszelkiego humanitaryzmu.

Akty kanibalizmu zdarzały się podczas Hołodomoru, czyli wywołanej przez komunistyczne władze ZSRR klęski głodu, która dotknęła Ukrainę w latach 1932–1933. Jednak bardziej znany jest przypadek aktów kanibalizmu mających miejsce w Leningradzie (obecnie Sankt Petersburg) podczas jego blokady przez Wehrmacht w latach 1941–1944. Trwające oblężenie doprowadziło do nieustannego głodu. Ludzie byli wyczerpani do granic możliwości. Racje żywnościowe miały dostarczać niewielką część dziennego zapotrzebowania na energię. W tych warunkach ciała zmarłych zalegające na ulicach zaczęto postrzegać jako marnujące się źródło mięsa. Do aktów kanibalizmu dochodziło wręcz regularnie. Na terenie miasta znajdowano okaleczone zwłoki oraz takie, które nosiły ślady obgryzania. Pojawiały się przypadki, gdzie matki zabijały swoje dzieci, by nakarmić siebie i pozostałe potomstwo. Jedna z innych potwornych historii, mówi nawet o parze ludzi, która zjada ciało swojego małego dziecka, a następnie zwabia troje innych, po czym je zabija i zjada²⁸. Milicja zatrzymywała kanibali, a leningradzki samorząd lekarski podjął próbę zakwalifikowania kanibali jako umyślowo chorych lub zdrowych²⁹. Finalnie stwierdzono, że kanibale w większości byli osobami zdrowymi, ale mieli niskie morale. W praktyce wszyscy zostali potraktowani jako przestępcy, za co część osób została rozstrzelana³⁰. Nasuwa się tutaj jedno pytanie. Czy można karać i jaki ma sens karanie osób, które były *de facto* pozbawione dostępu do żywności? Odpowiedź jest prosta. Nie powinno się karać ludzi za klęskę, którą sprowadzili na nich inni, wyzwalając w nich to, co najmroczniejsze. Znając działanie aparatu terroru w ZSRR, stosowanie kar wobec kanibali miało służyć określonym celom, takim jak chociażby uzyskanie zeznań.

To, że matki zmuszone skrajnym głodem zjadały swoje dzieci, nie było przypadkiem odosobnionym. Sam Marek Edelman, lekarz żydowskiego pochodzenia, wspomina o zjawisku kanibalizmu w getcie warszawskim³¹. Głód był tak ogromny, że zdarzały się przypadki ludożerstwa. Jednym z nich był przypadek 30-letniej Rywki Urman, która odgryzła kawałek swojego zmarłego 12-letniego syna.

Akty ludożerstwa były też obecne w lagrach. Życie w niemieckich obozach koncentracyjnych było istnym piekłem na ziemi. Więźniowie umierali na skutek zimna, głodu i nękańcych ich chorób. Więźniowie byli ofiarami tragicznych warunków życia, pozbawionymi pożywienia, ubrań, byli wiecznie prześladowani, poniżani, bici, zmuszani do niewolniczej pracy. Stawali się nawet przedmiotami pseudo-eksperymentów naukowych³².

Na terenie Polski znajduje się 12 byłych niemieckich nazistowskich obozów koncentracyjnych i zagłady. W jednym z nich, na terenie obecnego Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, miały miejsce akty

28 A. Ried, *Leningrad. Tragedia oblężonego miasta 1941–1944*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011, s. 399. Ried w swojej książce, opisując przypadki kanibalizmu, opiera się na raportach NKWD.

29 Ibidem, s. 405.

30 Ibidem, s. 406.

31 Szerzej: H. Krall, *Zdażyć przed Panem Bogiem*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018, s. 20.

32 Między innymi *Zbrodnica medycyna – materiały Miejsca Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau Byłego Niemieckiego Nazistowskiego Obozu Koncentracyjnego i Zakłady*, http://lekcja.auschwitz.org/2022_Zmedycyna_pl/?_gl=1*2e0sk*_ga*MjA1NjMwMzY5Ni4xNjg4OTczNDkx*_ga_ES4EZDDBMD*MTY4ODk3MzQ5MS4xLjAuMTY4ODk3MzQ5OS4wLjAuMA [dostęp: 10.07.2023]; *Wspomnienia byłych więźniów obozu Auschwitz*, [w:] A. Wójcik, M. Zdziarski (red.), *Dobranoc, Auschwitz. Reportaż o byłych więźniach*, Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2016.

kanibalizmu³³. O aktach kanibalizmu w obozie Auschwitz pisał nawet były komendant Rudolf Hoess³⁴. Według niego przypadki kanibalizmu w Brzezince zdarzały się nierzadko. Pisz o sytuacji, gdy natknął się na ciało Rosjanina, któremu rozpruto brzuch, a w zwłokach nie było wątroby. Wskazuje również, że podczas prac przy odcinku budowlanego podczas kopania rowów często znajdowano częściowo zjedzone zwłoki Rosjan. O kanibalizmie więźniów pisze również Jan Sehn w monografii obozu oświęcimskiego³⁵. Podaje on, że takie przypadki zdarzały się głównie w bunkrze głodowym.

Również w świadectwach byłych więźniów obozu zdarzają się opisy aktów ludożerstwa. Jan Dziopka, były więzień obozu w Oświęcimiu, opisuje znane mu trzy przypadki kanibalizmu³⁶. Pierwszy z nich miał miejsce w 1942 r., po zamknięciu dwóch więźniów w bunkrze obozu Auschwitz. Zabroniono im udzielać jakiegokolwiek pomocy. Po trzech tygodniach otwarto celę, w której żyjący mężczyzna żywił się rozkładającym ciałem drugiego. Wyprowadzono go przed blok i zastrzelono. Drugi przypadek miał miejsce w laboratorium w Rajsku, gdzie do celów naukowych ugotowano trupa. Pracujący tam więzień wyjął z kotła kawałek ludzkiego mięsa i zjadł go ze smakiem³⁷. Ostatni przypadek miał miejsce podczas pobytu Dziopka w obozie w Ebensee. Tamtejsze krematorium nie nadążało z paleniem ciał, przez co pod gołym niebem leżały stopy trupów. Wygłodniali więźniowie wycinali z martwych ciał kawałki mięsa. Gotowali je i sprzedawali jako gulasz wśród kolegów w obozie³⁸. Jak wskazuje Dziopka, przez swój pobyt w obozach i związany z nimi głód rozumie on człowieka głodnego i spragnionego i mu szczerze współczuje.

Wyjątkowo uderzającym przypadkiem kanibalizmu jest ten z obozu Auschwitz. Został on opisany przez Stanisława Kłodzińskiego, zresztą byłego więźnia obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau³⁹. W dziale bakteriologii Instytutu Higieny, mieszczącym się na terenie obozu, znajdowała się pożywkarnia. Przygotowywano tam bulion mięsny według jednej z tradycyjnie ustalonych receptur z mięsa wołowego, cielęcego lub końskiego. Więźniowie zatrudnieni w laboratorium początkowo myśleli, że wygotowane mięso przez nich jedzone pochodzi z obozowej rzeźni. Mięso, które przywozili esesmani okazało się mięsem ze zwłok więźniów rozstrzelanych w bloku 11 lub zagazowanych w krematoriach znajdujących się na terenie obozu Birkenau. Na ślad makabrycznego odkrycia wpadł więzień Mikołaj Korn. Pewnego dnia przyniósł on do więźnia Jana Reymana, pracującego w laboratorium chemicznym, zawinięty kawałek mięsa z jasną skórą pokrytą włosami. Jakub Lewin oraz Janusz Mąkowski, którzy również byli więźniami obozu, po zbadaniu zgodnie ustalili, że mięso było pochodzenia ludzkiego. Przeprowadzono badania, których wyniki ogłoszono wśród reszty współpracowników zatrudnionych w laboratorium żywiących się wodą mięsną. Wyniki badań wywołały straszliwe wymioty i nudności. Więźniowie zauważyli, że zapach unoszący się z pożywkarni był zawsze mdły i cikliwi, co było zapachem gotowanego ludzkiego mięsa. Po tym wstrząsającym odkryciu więźniowie nie spożywali mięsa, które od tego czasu zakopywali w ogrodzie instytutu. Opisana historia jest wstrząsająca. Ukazuje ona kanibalizm, który nie był świadomym zachowaniem więźniów obozu, a przebiegłym działaniem esesmanów.

33 W celu uzyskania bezpośrednich informacji i ewentualnych materiałów o aktach kanibalizmu skontaktowałam się z właściwymi organami Państwowych Muzeów Byłych Niemieckich Nazistowskich Obozów Koncentracyjnych i Zagłady w Polsce. Odpowiedzi zwrotne uzyskałam tylko z Trebłinki (brak przypadków), Majdanka (brak przypadków) oraz Oświęcimia (kanibalizm występował). W odpowiedzi na zapytanie Centrum Badań Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu wskazało, że w relacjach i we wspomnieniach byłych więźniów obozu, znajdujących się w zbiorach, można znaleźć ledwie kilka wzmianek o aktach kanibalizmu. Nie ma też możliwości wskazania dokładnej liczby aktów kanibalizmu z uwagi za spory zasób relacji i wspomnień. Materiały nie są również udostępniane na cele naukowe.

34 Szerzej: *Wspomnienia Rudolfa Hoessa, Komendanta Obozu Oświęcimskiego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1960, s. 124.

35 Szerzej: J. Sehn, *Obóz koncentracyjny Oświęcim-Brzezinka*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1961, s. 116.

36 Świadectwo J. Dziopka, s. 69–70, https://www.zapisyterroru.pl/dlibra/show-content?id=3808&&navref=MTJzOzEyYiBnajt nNCAYdzc7MnZvIDFuMjxsbWsgNDg7M3ggMndvOzJ3NSBzZztzMSAydzsyayBiODthdyAxMXk7MTFoIDJ5YjsyeHMg N3k7N20&ref=main&format_id=5 [dostęp: 9.03.2022].

37 Ibidem., s. 70.

38 Ibidem.

39 Szerzej: S. Kłodziński, *Laboratorium Instytutu Higieny SS w Oświęcimiu*, Okupacja i Medycyna, Książka i Wiedza, Warszawa 1975, s. 72–77.

Tragizm ludzkich losów podczas okupacji hitlerowskiej przedstawia również Zofia Nałkowska w opowiadaniu *Dno*⁴⁰. Wspomnienia przywołuje tutaj starsza kobieta, są one dosyć chaotyczne. Opowiada tam m.in. o obozie koncentracyjnym w Ravensbruck oraz o lagrze Bunzig, który w kontekście kanibalizmu jest obiektem zainteresowania. Panował tam głód, a więźniarki musiały pracować po 12 godzin na dobę. Za nawet błahe przewinienia musiały stać pół doby na mrozie czy deszczu lub były zamykane w bunkrze razem z ciałami zmarłych na skutek wycieńczenia i głodu. Często zdarzało się, że zamknięte w bunkrze kobiety żywiły się ludzkim mięsem. Bezradne i zagubione kobiety, które w otaczającej je rzeczywistości zapomniały o swym człowieczeństwie, dopuszczały się kanibalizmu. Traciły one zmysły z potwornych cierpień, głodu, wyczerpania. Przeżycia te uczyniły je słabe, bezbronne wobec norm okrutnego systemu, który pozbawił je naturalnych ludzkich odczuć.

Opisane historie oddają tragizm drugiej wojny światowej. Wojna wyzwoliła w człowieku najgorsze instynkty w walce o przetrwanie. Szerszy komentarz jest zbędny. Zatrważające jest to, że to „ludzie ludziom zgotowali ten los”⁴¹.

6. Typologia zabójstw kanibalistycznych

6.1. Zabójstwa z motywów seksualnych

Kryminologia dysponuje kazuistyką, która pozwala na dość precyzyjny psychologiczny i psychiatryczny opis sprawców zabójstw kanibalistycznych. Istnieją dwie kategorie zabójców kanibalistycznych. Pierwszą z nich są seryjni zabójcy z motywów seksualnych, o wielkim natężeniu sadyzmu, że sam fakt zabójstwa i znęcania się nad ofiarą, który dostarcza im satysfakcji seksualnej, dopełniają aktem konsumpcji fragmentów ciała swojej ofiary.

Sprawców seryjnych zabójstw na tle seksualnym dzielimy na dwie podstawowe grupy: zorganizowanych, czyli kompulsywnych, i dezorganizowanych, czyli katatymicznych⁴².

Austriacki psychiatra Richard von Krafft-Ebing w swoim dziele *Psychopathia Sexualis* wydanym w 1886 r. opisał zbiór przypadków zaburzeń seksualnych. W tymże dziele wprowadził do nauki terminy takie jak „morderstwo z lubieżności” (Lustmord), „sadyzm” oraz „masochizm”. Ten ostatni nawiązuje do twórczości Leopolda von Sacher-Masocha, a dokładniej jego powieści *Wenus w futrze*, opartej częściowo na elementach autobiograficznych.

W Polsce tę terminologię wprowadził wybitny krakowski medyk sądowy, Leon Wachholz, który odbywał praktykę psychiatryczną u Kraffa-Ebinga. Kluczową pracą z tego zakresu jest studium *O morderstwie z lubieżności* opublikowane w 1900 r. w „Przeglądzie Lekarskim”.

Wachholz, opisując zabójstwa z lubieżności, zaliczył do tej kategorii zabójstw przypadki różniące się od siebie sposobem zadania śmierci. Są to przypadki uduszenia lub zadzierzgnięcia w czasie stosunku seksualnego lub po nim; morderstwa dokonane narzędziem ostrym, albo twardym i tępym, nieraz połączone z rozkawałkowaniem zwłok, spożyciem ich fragmentów etc.

Sadyzm należy do parafilii (zaburzeń preferencji seksualnych), w którym jednostka osiąga pobudzenie seksualne poprzez zadawanie cierpienia fizycznego lub/i psychicznego drugiej osobie, najczęściej

40 Z. Nałkowska, *Medaliony*, Siedmioróg, Wrocław 1974, s. 16–21. *Dno* stanowi jedno z cyklu ośmiu opowiadań w zbiorze *Medaliony* wydanego w 1946 r. w Warszawie, opisujących losy ludzi, którzy przeżyli prześladowania hitlerowskie. Materiały do cyklu zostały zebrane przez Nałkowską, która pracowała w Głównej Komisji Badań Zbrodni Niemieckich w Polsce. Cały zbiór należy do literatury faktu.

41 Cytat otwiera zbiór opowiadań *Medaliony* Z. Nałkowskiej. Pochodzi on z *Dzienników czasów wojny*, gdzie pod datą 28 lipca 1944 r. motto zostało napisane w odmiennie formie.

42 J.E. Douglas, K.E. Ressler, A.W. Burgess, C.R. Hartman, *Criminal profiling from crime scene analysis*, „Behavioral Sciences and Law” 1968, 4(4), s. 412, <https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/bsl.2370040405>.

jest on spotykany u mężczyzn⁴³. W klasyfikacji zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10 ma oznaczenie F.65.5 (sadosochizm).

Jedną z odmian sadyzmu połączoną z fetysyzmem (rodzaj parafilii seksualnej) jest wampiryzm. Źródłem podniecenia jest widok krwi lub smak krwi drugiej osoby, co wiąże się z drapaniem, gryzieniem, piciem krwi, a w skrajnych formach z pożeraniem ciała partnera⁴⁴.

Z psychiatrycznego punktu widzenia najwyższą formą sadyzmu jest zabójstwo z lubieżności⁴⁵. Zabójstwo z lubieżności jest motywowane seksem. Zabójca, dokonując zabójstwa, zaspokaja swój popęd płciowy. Sam akt zabijania jest substytutem stosunku płciowego, w trakcie którego dochodzi zwykle do erekcji i ejakulacji. Przy tak wysokim stopniu sadyzmu może dochodzić nawet do przypadku pożerania zwłok ofiary⁴⁶.

W kazuistyce można znaleźć dobrze opisane przypadki kanibalizmu przy zabójstwach z motywów seksualnych. W tych przypadkach zabicie ofiary było warunkiem koniecznym dla zaspokojenia popędu seksualnego, przy których występował kanibalizm.

Wachholz w swoim dziele *O morderstwie z lubieżności* opisał 130 znanych mu z kazuistyki przypadków morderstwa z lubieżności, w tym występujące przypadki kanibalizmu. Jednym z nich jest podwójne morderstwo dokonane przez 48-letniego wyrobnika, Andrzeja Bichela⁴⁷. Ciekawość obejrzenia wnętrzności ofiar, a także rządzka smaku ich ciepłego mięsa z pragnieniem krwi miały się przyczynić do popełnienia zbrodni. Inny przypadek mówi o młodym właścicielu winnicy, który spotkawszy dziewczynkę, gwałci ją, wypija jej krew i pożera wydarte serce z klatki piersiowej⁴⁸. Wachholz przytacza również przypadki opisane przez włoskiego kryminologa, Cesare'a Lombroso. Jedną z ofiar zbrodniarza Verzeni ginie na wskutek „ogarnięcia sprawcy lubieżnością”, który zawleka ofiarę w pole, brzytwą rozcina jej brzuch, jelita wydziera i wraz z ubraniami zabiera do domu, gdyż powodują u niego silną rozkosz⁴⁹. Nadto pogryzł uda kobiety, wyssał krew, wyciął łydkę, by przygotować z niej posiłek po uprzednim upieczeniu. Kolejny morderca, Diaz de Garagos, upust sadystycznym żądzą skierował na starszą wieśniaczkę, usiłując ją zgwałcić, a następnie własnymi rękoma wrywał jej trzewia brzuszne i nerkę.

Współczesna kazuistyka również opisuje współczesne przypadki kanibalizmu przy zabójstwach z motywów seksualnych. Jeden z takich przypadków występuje w niemieckim casusie. Armin Meiwes dźgnął ofiarę nożem na jej wcześniejsze, wyraźne życzenie i odciął jej penisa⁵⁰. Całe zdarzenie zarejestrował na kamerze, komentując wykonywane czynności. Ciało rozczłonkował, wypatroszył i zjadł. Pozostałe części denata zapakował w worki foliowe, by przechowywać je w zamrażalniku. W późniejszym czasie przygotowywał z nich posiłki. Związek między zabijaniem a zaspokojeniem popędu seksualnego opierał się na nagraniach z dokonanego aktu zabójstwa oraz następujących scenach kanibalizmu. Meiwes satysfakcję seksualną uzyskiwał, oglądając nagrane materiały z amputacji prącia, zabijania i pożerania swojej ofiary⁵¹.

Kanibalizm związany z sadyzmem seksualnym odzwierciedla psychopatyczny mechanizm motywowany przyjemnością seksualną czerpania bólu i sprawowania kontroli nad innym człowiekiem. Leon Wachholz odwołuje się do francuskiego lekarza i kryminologa Alexandre'a Lacassagne dzielącego czynnych sadystów seksualnych na dwie kategorie. Pierwsi z nich to tzw. sanguinares, czyli ci żądni widoku płynącej krwi niewiast, a drudzy to właściwi mordercy z lubieżności – „grands sadiques” – znęcający się nad ofiarą, ćwiartujący jej zwłoki, a nawet pożerający części jej ciała⁵².

43 Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 2014, s. 110; H.L. Kaplan, B.J. Sadock, V.A. Sadock, *Psychiatria kliniczna*, Elsevier Urban & Partner, Wrocław 2004, s. 235.

44 Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia...*, s. 112.

45 L. Wachholz, *Psychopatologia...*, s. 303.

46 Ibidem, s. 303.

47 L. Wachholz, *Rozważania o przyczynach zbrodni*, Oficyna Krakowskiej Akademii AFM, Kraków 1900, s. 6.

48 Ibidem.

49 L. Wachholz, *Rozważania...*, s. 13.

50 W. Mitsch, *Der Kannibalen-Fall*, „Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik” 2007, t. 5, s. 197.

51 Ibidem.

52 L. Wachholz, *Rozważania...*, s. 43.

Zabójcy z lubieżności (*lust killers*) są zabójcami seryjnymi. Kanibaliści z reguły należą do grupy sprawców zdeorganizowanych. Swoje ofiary często wybierają przypadkowo, nie nawiązują z nimi relacji, a miejsce zbrodni wybierają przypadkiem. Potrzebują bardzo silnych doznań. Zgodnie z badaniami Józefa Gierowskiego sprawcy zabójstw na tle seksualnym wychowywali się w niekorzystnych warunkach. Wychowywali się w rodzinach wielodzietnych o niskim statusie materialno-ekonomicznym, nie wykształcili się u nich pozytywne relacje z rodzicami. Badani nie wykazywali relacji emocjonalnej z matką⁵³. Gierowski wskazuje również, że niekorzystny wpływ na sprawców miały obciążenia biologiczne, takie jak patologia ciąży i porodu⁵⁴.

6.2. Kanibalizm przy zabójstwach z motywów psychotycznych

Drugim rodzajem zabójstw, przy których dochodzi do aktów kanibalizmu, są zabójstwa z motywów psychotycznych. Spośród zaburzeń psychotycznych możemy wyróżnić psychozy endogenne spowodowane czynnikami wewnętrznymi, takie jak schizofrenia paranoidalna i zaburzenia schizoafektywne oraz psychozy endogenne spowodowane czynnikami zewnętrznymi, do których zaliczamy te pojawiające się na skutek zatrucia (np. narkotykami), choroby, w wyniku uszkodzenia układu nerwowego (psychoza organiczna) i silnego stresu (psychoza reaktywna). Nie ma wątpliwości, że powyższe mogą mieć wpływ na popełnianie przestępstw. Potwierdza to Gierowski, który badając sprawców zabójstw z motywów psychotycznych, wskazał, że czyny pozostawały w ścisłym związku z toczącym się procesem chorobowym, mającym wpływ na zaburzenia procesów poznawczych oraz na intensywność i treść przeżywanych emocji⁵⁵.

Na skutek nieprawidłowego odbioru rzeczywistości przez sprawcę z zaburzeniami psychotycznymi często może dochodzić do zabójstw. Typowym przykładem mogą być halucynacje, czyli omamy, powstające bez udziału bodźców zewnętrznych. Polegają one na spostrzeganiu nieistniejących w rzeczywistości przedmiotów, którym towarzyszy błędne poczucie, że coś faktycznie istnieje⁵⁶. Chory nie potrafi odróżnić zafalszowanych spostrzeżeń od spostrzeżeń rzeczywistych, gdyż te zafalszowane są bardziej wyraziste.

U badanych zabójców kanibali z motywów psychotycznych diagnozowano schizofrenię paranoidalną lub mieszanie zaburzenia osobowości z sadystycznymi i psychopatologicznymi cechami osobowości⁵⁷.

Według klasyfikacji ICD-10 schizofrenia paranoidalna ma oznaczenie F20.0 i charakteryzuje się ją jako „dominujące stosunkowo trwałe urojenia, często paranoidalne, którym zwykle towarzyszą omamy, w szczególności słuchowe, jak również inne zaburzenia postrzegania. Zaburzenia afektu, woli i mowy, a także objawy katatoniczne albo nie występują, albo mają stosunkowo niewielkie nasilenie”⁵⁸.

U kanibalistów cierpiących na schizofrenię ataki rozpoczynały się od nagłego działania lub emocji. Za czynnik sprzyjający wywołujący atak należy uznać zażywanie substancji psychoaktywnych (np. marihuana) lub zaniechanie przyjmowania leków⁵⁹. Sprawcy mieli zdiagnozowane urojenia, u których podłoża leżały poczucie prześladowania i krzywdy lub powstałe halucynacje. U badanych z grupy mieszanych zaburzeń osobowości można wskazać, że przyznawali się oni wcześniej do ukrytych planów lub fantazji na temat kanibalizmu. Podczas badań nie zdiagnozowano u nich jakichś czynników sprzyjających, nie stwierdzono objawów, urojeń. W grupie chorych na schizofrenię kanibalizm był reakcją samoobrony w obliczu odczuwanego zagrożenia zniszczeniem fizycznym i psychicznym. W grupie osób z mieszanymi zaburzeniami osobowości kanibalizm pozwalał na odbudowę narcyzmu. Pojawiał się w sytuacjach silnego

53 J.K. Gierowski, *Motywacja zabójstw*, Wydawnictwo AM, Kraków 1989, s. 114–115.

54 Ibidem, s. 115.

55 J.K. Gierowski, *Motywacja...*, s. 132.

56 K. Jena, *Psychopatologia ogólna*, [w:] I. Krupka-Matuszczyk, M. Matuszczyk (red.), *Psychiatria. Podręcznik dla studentów pielęgniarstwa*, Wydawnictwo Śląskiego Uniwersytetu Medycznego, Katowice 2007, s. 15.

57 S. Raymond, *The psychopathological...*, s. 1574.

58 *World Health Organization Międzynarodowa Statyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych*, t. 1, 2009, s. 216.

59 Ibidem.

strachu, upokorzenia i konfliktu, poczucia zagrożenia, zazdrości⁶⁰. Rozładowywał napięcie związane z gniewem i podnosił samoocenę, był sposobem na pozbycie się poczucia niższości lub bezbronności.

U badanych sprawców zabójstw kanibalistycznych z motywów psychotycznych można wskazać, że wszyscy cierpieli z powodu dysfunkcyjnego dzieciństwa, zaniedbania emocjonalnego, przemocy domowej lub wykorzystania seksualnego⁶¹.

W kazuistyce przypadki zabójstw kanibalistycznych z motywów psychotycznych są szczegółowo opisywane, choćby przez hiszpańskich psychiatrów⁶². Jeden z takich przypadków opisuje sprawcę pochodzącego z wielodzietnej rodziny, w której ojciec nadużywał alkoholu. Sam sprawca miał wykształcenie podstawowe, od 18. roku życia palił marihuanę i nadużywał alkoholu. W wieku 15 lat wielokrotnie narzekał, że słyszy głosy, że ktoś chce go otruć – jednak po badaniach nie postawiono żadnej diagnozy. W wieku 26 lat stał się agresywny, miał halucynacje wzrokowe – zdiagnozowano u niego schizofrenię paranoidalną, w związku z czym przez siedem miesięcy przebywał na leczeniu w szpitalu. W wieku 38 lat zamordował kilka osób, a następnie zjadł ich mięso. W pobliżu jego domu zostały odnalezione szczątki ludzkie, a w samym domu dwa pojemniki z fragmentami ciała, znaleziono również ugotowane fragmenty ciała ludzkiego, wnętrzności i skórę pokrojoną na kawałki. Swoj czyn usprawiedliwiał głodem. Opisał swoje urojenia i halucynacje, niemniej jednak nie był świadomy swojej choroby. Akty kanibalizmu były przeprowadzone podczas urojeń, halucynacje słuchowe kazały zabijać i zjadać swoje ofiary. Takie akty są niezwykle rzadkie u schizofreników⁶³.

Badania zabójców kanibalistycznych, u których stwierdzono schizofrenię paranoidalną, odbywały się jeszcze według klasyfikacji ICD-10, która do stycznia 2022 r. była powszechnie używana na świecie. Według ogłoszonej w dniu 18 czerwca 2018 r. nowej – 11. – wersji Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-11) całkowicie zrezygnowano z podziału schizofrenii na podtypy, zastępując je jedną kategorią diagnostyczną – „schizofrenia”⁶⁴.

6.3. Cechy wspólne zabójców kanibalistycznych

Zarówno u kanibalistów przy zabójstwach z motywów seksualnych i zabójstwach z motywów psychotycznych można zauważyć pewne podobieństwa, mimo odmiennej motywacji.

Zdecydowana większość zabójców kanibali była płci męskiej⁶⁵. Należą do typów samotników⁶⁶. Kanibaliści z reguły mieli trudne dzieciństwo, które było przepełnione przemocą fizyczną, samobójstwem któregoś członków rodziny, u matek pojawiały się zaburzenia psychiczne⁶⁷. Kanibaliści na ofiary wybierali głównie niespokrewnione osoby, które znali, np. sąsiadów, przyjaciół czy poznane na chwilę przed zabójstwem prostytutki⁶⁸. Bliskie ofiary to najczęściej partnerzy seksualni zabójców⁶⁹. Ich działania nie były w żaden sposób wcześniej planowane.

60 J.K. Gierowski, *Motywacja...*, s. 137.

61 S. Raymond, *The psychopathological...*, s. 1569. J.K. Gierowski wskazuje odmiennie. Według jego wyników badań u sprawców urojeniowych atmosfera rodzinna była dobra, relacje z rówieśnikami również, sporadycznie występowały agresywne zachowania. Niekorzystne były urazy i obciążenia biologiczne. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że u badanych nie było mowy o aktach kanibalizmu.

62 M. Ortiz, D.C. Galvis, N. Sances-Mora, C.A. Lopez, *Cannibalism in paranoid schizopbrenia: A case report*, „Actas Espanolas de Psiquiatria” 2006, 34(2), s. 137.

63 Ibidem, s. 139.

64 P. Krawczyk, E. Świącicki, *ICD-11 vs. ICD-10 – przegląd aktualizacji i nowości wprowadzonych w najnowszej wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób WHO*, „Psychiatria Polska” 2020, 54(1), s. 11, <https://doi.org/10.12740/PP/103876>.

65 M. Oostland, *Kin-avoidance...*, s. 5; V.G. Petreca, G. Bructato, A.W. Burgess, E. Dixon, *Criminal cannibalism...*, s. 5.

66 D. Lester, J. White, B. Giordano, *Cannibalism*, „OMEGA – Journal of Death and Dying” 2015, 70(4), s. 430, <https://doi.org/10.1177/0030222815573732>.

67 S. Raymond, *The psychopathological...*, s. 1570; D. Lester, J. White, B. Giordano, *Cannibalism...*, s. 435.

68 M. Oostland, *Kin-avoidance...*, s. 8–9.

69 Ibidem, s. 5.

6.4. Inne przypadki zabójstw kanibalistycznych

Poza opisanymi powyżej przypadkami zabójstw kanibalistycznych możemy wyodrębnić jeszcze jeden typ zabójstw, który jest najmniej znany i opisywany. Są nimi zabójstwa wynikające z sadyzmu nieseksualnego. Tutaj kanibalizm, podobnie jak przy zabójstwach z lubieżności, jest też ostatecznym wyrazem dominacji nad drugą osobą. Pozbawiony jest jednak substytutu stosunku seksualnego. Kanibalizm będący najwyższą formą agresji obejmuje akty kanibalizmu, u którego podstaw leżą uczucia strachu lub wrogości. Tworzą one potrzebę dominacji, kontroli nad ofiarą poprzez jej zabicie, a ostatecznie zjedzenie jej. Kanibalizm pojawiał się również w sytuacji omamów, które nie były wywołane czynnikami chorobowymi, a upojeniem alkoholowym lub narkotycznym, które wywoływało urojenia⁷⁰. Ten typ zabójcy zjada surowe części ciał swoich ofiar⁷¹.

Przypadki, gdzie kanibalizm był najwyższą formą sadyzmu, oraz te akty kanibalizmu występujące pod wpływem środków odurzających lub alkoholu są niezwykle rzadko opisywane w literaturze psychiatrycznej, częściej ich opisy można znaleźć w artykułach internetowych. Pozostaje więc krótko przedstawić takie przypadki, opierając się na doniesieniach medialnych.

Jednym z takich przypadków jest sprawa amerykańskiego rapera Big Lurcha⁷². W 2002 r. Lurch przebywał z 21-letnią Tynishą Ysais. Niestety, nie są znane szczegóły zabójstwa, ale ofiara została znaleziona z rozerwaną klatką piersiową, z której wyrwano płuca. Badania lekarskie rapera wykazały, że w jego żołądku znajdowało się ludzkie mięso. Sam raper znajdował się pod wpływem silnego środka psychoaktywnego – fencyklidyny – od którego był uzależniony. Można przyjąć, że zabójstwo kobiety przez rapera było dokonane z motywów psychotycznych, choć brak jest szczegółowych informacji (np. o badaniach rapera przez psychiatrów).

Kolejne dwie sprawy miały miejsce w Rosji. Pierwsza dotyczy pary z Krasnodaru⁷³. W 2017 r. robotnicy, którzy pracowali przy budowie drogi, znaleźli telefon, a w nim zdjęcie mężczyzny pozującego z odciętą głową i ludzką ręką w ustach. Kilka dni później znaleziono wiadro ze szczątkami kobiety. Dmitrij Baksziw, który był autorem selfie, tłumaczył się, że na zdjęciu były odnalezione przez niego szczątki. Szczątki, jak twierdził, dla żartu przyniósł do domu. Po zrobieniu zdjęcia wyniósł części ciała do śmietnika, a głowę wsadził do wiadra z zimną wodą. Jak ustalił komitet śledczy, Dmitrij urządzał polowania na ludzi wraz ze swoją żoną Natalią. Para miała zabić nawet 30 osób, w tym ich zjadać⁷⁴. Psychiatrzy stwierdzili, że Natalia jest zdrowa. Nie znamy natomiast wyników badań Dmitrija.

Druga sprawa dotyczy pochodzącego z Archangielska Eduarda Selezneva⁷⁵. Rosjanin zasztyletował swoich trzech kolegów podczas imprez. Gdy po upojeniu alkoholem padli, Eduard zamordował kolegów. Ich szczątki gotował, a następnie spożywał. Pozostałości wyrzucał do pobliskiej rzeki. Psychiatrzy uznali go za osobę zdrową. Został skazany na dożywotnie pozbawienie wolności.

Ostatni przypadek dotyczy dwóch mężczyzn mieszkających na terenie USA⁷⁶. Sprawa została opisana przez „New York Post” i miała miejsce w październiku 2020 r.⁷⁷. Młody mężczyzna znalazł ogłoszenie dwóch mężczyzn, którzy podawali się za doświadczonych chirurgów wykonujących operacje zmiany płci.

70 D. Lester, J. White, B. Giordano, *Cannibalism...*, s. 429.

71 Ibidem.

72 Szczegółowo o sprawie pisze M. Wernio w reportażu *Morderstwo i kanibalizm. Sprawa Big Lurcha to najbrutalniejsza zbrodnia w historii hip-hopu*, „Noizz” 2021, <https://noizz.pl/muzyka/rapper-kanibal-sprawa-big-lurcha-to-najbrutalniejsza-zbrodnia-w-historii-rapu/10elgzg> [dostęp: 4.05.2022].

73 Szerzej: MT, *Rosyjska rodzina Hanibala Lectera. Policja zatrzymała małżeństwo kanibali*, „Newweek” 2017, <https://www.newweek.pl/swiat/spoleczenstwo/kanibalizm-w-rosji-zatrzymano-rodzine-kanibali/6ghf5rc> [dostęp: 4.05.2022].

74 Ibidem.

75 Szerzej: *Rosja: zabił swoich trzech kolegów i zjadł ich podczas libacji alkoholowych*, „Antyradio”, <https://www.antyradio.pl/News/Rosja-zabil-swoich-trzech-kolegow-i-ich-zjadal-podczas-libacji-alkoholowych-46352> [dostęp: 4.05.2022].

76 Szerzej: S. Kurczuk, *Kanibale wykastrowali mężczyznę i zjedli jego jądra, bo chciał zmienić płeć*, „Antyradio” 2020, <https://www.antyradio.pl/News/Kanibale-wykastrowali-mezczyzne-i-zjedli-jego-jadra-bo-chcial-zmienic-plec-44414> [dostęp: 4.04.2022].

77 Ibidem.

Przekonywali, że mają 15-letnie doświadczenie, co skłoniło mężczyznę do skorzystania z ich usług. Po dotarciu przez ofiarę na miejsce okazało się, że jest to zwyczajny dom, a nie żadna klinika. Jeden z „chirurgów” żartował, że jest kanibalem, i powiedział o częściach ciał poprzednich klientów trzymanyh w lodówce. Operacja trwała dwie godziny. Dzień po kastracji ofiara źle się poczuła i zaczęła krwawić. W szpitalu ofiara wyznała już prawdziwym lekarzom, że mężczyźni próbowali ją nakłonić do udziału w praktykach kanibalistycznych. Personel szpitala zawiadomił policję. Funkcjonariusze podczas przeszukania chaty odnaleźli szczątki przypominające ludzkie jądra. Mężczyźni zostali zatrzymani przez policję.

Opisane wyżej sytuacje są jednymi z kilkunastu, o których pisały media. Niestety, w tych przypadkach trudno jest o dokładne wnioski dotyczące przyczyn kanibalizmu. Nie znamy dzieciństwa kanibali, nie wiemy, czy chorowali psychiatrycznie przed dokonaniem zabójstw kanibalistycznych. Nie są nam znane dokładne wyniki badań przeprowadzonych przez psychiatrów (o ile w ogóle byli badani). Tak naprawdę nie dysponujemy w zasadzie żadnymi danymi, które pomogłyby w ustaleniu przyczyn zabójstw kanibalistycznych w tych konkretnych przypadkach. Dlatego należy podchodzić do nich z dużą dozą ostrożności. Nie można wykluczyć, że faktycznie mogły to być przypadki kanibalizmu z motywów seksualnych czy psychotycznych lub innych (tj. wywołanych sadyzmem nieseksualnym lub środkami psychoaktywnymi, alkoholem), o których nie pisano jeszcze w literaturze fachowej. Nie można wykluczyć również tego, że alkohol czy środki psychoaktywne były czynnikiem sprzyjającym, o czym autorka wspomniała przy zabójstwach z motywów psychotycznych.

7. Zakończenie

Kanibalizm jest zjawiskiem budzącym negatywne emocje. Kojarzony jest z barbarzyństwem, dla wielu może być czymś odrażającym. Choć ludożerstwo mogło się kojarzyć głównie z popkulturą jako coś, co może nie istnieć w otaczającym nas świecie i jednocześnie budzi fascynację, to jednak istnieje on naprawdę.

W niniejszym artykule starano się przybliżyć szeroką problematykę kanibalizmu. Przedstawia on kulturowe i antropologiczne podłoże kanibalizmu. Autorka ukazała tu kanibalizm w rytuałach czy religii, uwzględniając nawet metafizyczny akt kanibalizmu u chrześcijan, będący tzw. normą kulturową. Przedstawiła też drugą stronę medalu – ludożerstwo wymuszone warunkami ekstremalnymi, w sytuacji, gdy warunki kulturowe niekoniecznie miały jakieś znaczenie. Omówiła ponadto wybrane przykłady kanibalizmu w tekstach kultury. Ukazuje to spore zainteresowanie ludożerstwem, które jest motywem literatury, sztuki czy filmografii.

Współczesna kryminologia opiera się na psychologii, psychiatrii oraz socjologii w badaniach nad sylwetką sprawcy oraz wyjaśnieniem przyczyn czynu przestępczego. Potwierdza to światowa kazyistyka, która wskazuje, że zabójstwo połączone ze spożyciem fragmentów zwłok ofiary kryminologia kwalifikuje jako tzw. zabójstwo kanibalistyczne.

Obecnie sprawcami kanibalizmu są zabójcy kanibalistyczni, którzy dokonują przerażających zbrodni z motywów seksualnych i przy zabójstwach z motywów psychotycznych, i to w takich sytuacjach mierzymy się najczęściej z kanibalizmem. Dzięki badaniom psychiatrów, w szczególności amerykańskich, jesteśmy w stanie scharakteryzować zabójców kanibalistycznych, poznać wspólne cechy ich łączące. Wiemy, że zabójcami są zazwyczaj samotni mężczyźni nieplanujący swojego ataku, a na ofiary wybierali niespokrewnione, w jakiś sposób znane ofiary. Inne przypadki zabójstw są niezdiagnozowane i trudno o nich coś więcej powiedzieć poza domysłami.

Bibliografia

Literatura:

- Arens W., *Mit ludożercy. Antropologia i antropofagia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
- Bilde T., Lubin Y., *Kin recognition and cannibalism in a subsocial spider*, „Journal of Evolution Biology” 2001, 14(6), s. 959–966, <https://doi.org/10.1046/j.1420-9101.2001.00346.x>.
- Dereń E., Polański E., *Wielki słownik języka polskiego*, Krakowskie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2008
- Diehl D., Donnelly M.P., *Dzieje kanibalizmu*, Klub dla Ciebie, Łódź 2008.
- Douglas J.E., Ressler K.E., Burgess A.W., Hartman C.R., *Criminal profiling from crime scene analysis*, „Behavioral Sciences and Law” 1986, 4(4) s. 401–421, <https://doi.org/10.1002/bsl.2370040405>.
- Ewangelia według św. Jana 6, 54–58.
- Gierowski J.K., *Motywacja zabójstw*, Wydawnictwo AM, Kraków 1989.
- Grela E.R., *Behawioralne następstwa nieprawidłowego żywienia zwierząt*, „Życie Weterynaryjne” 2016, 91(2), s. 93–96, <https://www.vetpol.org.pl/dmdocuments/ZW-02-2016-03.pdf> [dostęp: 20.11.2023].
- Jena K., *Psychopatologia ogólna*, [w:] I. Krupka-Matuszczyk, M. Matuszczyk (red.), *Psychiatria. Podręcznik dla studentów pielęgniarstwa*, Wydawnictwo Śląskiego Uniwersytetu Medycznego, Katowice 2007.
- Kaplan H.L., Sadock B.J., Sadock V.A., *Psychiatria kliniczna*, Elsevier Urban & Partner, Wrocław 2004.
- Kłodziński S., *Laboratorium Instytutu Higieny SS w Oświęcimiu. Bulion z mięsa ludzkiego*, Okupacja i Medycyna, Książka i Wiedza, Warszawa 1975.
- Krawczyk P., Święcicki Ł., *ICD-11 vs. ICD-10 – przegląd aktualizacji i nowości wprowadzonych w najnowszej wersji Międzynarodowej Klasyfikacji WHO*, „Psychiatria Polska” 2020, 54(1), s. 7–20, <https://doi.org/10.12740/PP/103876>.
- Krall H., *Zdążyć przed Panem Bogiem*, Wydawnictwo Literackie 2018.
- Kubiak A., Kurzela J., *Indonezja. Ludożercy wczoraj i dziś*, Novae Res, Gdynia 2018.
- Lester D., White J., Giordano B., *Cannibalism*, „OMEGA – Journal of Death and Dying” 2015, 70(4), s. 428–435, <https://doi.org/10.1177/0030222815573732>.
- Lew-Starowicz Z., *Seksuologia sądowa*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 2014.
- Malinowski B., *Argonauci zachodniego Pacyfiku. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców z Nowej Gwinej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1967.
- Malinowski B., *Wierzenia pierwotne i formy ustroju społecznego*, Akademia Umiejętności, Kraków 1915.
- Mitsch W., *Der Kannibalen-Fall*, „Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik” 2007 nr 5, s. 197–203.
- Mróz R., *Kontratyp*, Czwartą Stroną, Poznań 2018.
- Nałkowska Z., *Medaliony*, Siedmioróg, Wrocław 1974.
- Oostland M., Brecht M., *Kin-avoidance in cannibalistic homicide*, „Frontiers in Psychology” 2020, nr 11, s. 1–14, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02161>.
- Ortiz O.M., Galvis D.C., Sances-Mora N., Lopez C.A., *Cannibalism in paranoid schizophrenia: case report*, „Actas Espanolas de Psiquiatria” 2006, 34(2), s. 136–139.
- Parandowski J., *Mitologia*, Wydawnictwo Puls, Warszawa 1998.
- Petrecu V.G., Brucato G., Burgess A.W., Dixon E., *Criminal cannibalism: An examination of patterns and styles*, „Aggression and Violent Behavior” 2021, 56(3), s. 1–7, <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2020.101531>.
- Raymond S., Leger A.S., Gasman I., *The psychopathological profile of cannibalism: A review of five cases*, „Journal of Forensic Science” 2019, 64(5), s. 1568–1573, <https://doi.org/10.1111/1556-4029.14099>.
- Ried A., *Leninograd. Tragedia obłączonego miasta 1941–1944*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011.
- Sehn J., *Obóz koncentracyjny Oświęcim-Brzezinka*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1961.

- Ucherek D., *Baba Jaga, Kościej Nieśmiertelny i inne postacie władające magią w rosyjskich baśniach magicznych a wiedźmy i czarownicy Grimmowsy*, „Prace Literackie” 2018, t. 58, s. 249–271, <http://dx.doi.org/10.19195/0079-4767.58.22>.
- Wachholz L., *Rozważania o przyczynach zbrodni*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 1900.
- Wachholz L., *Psychopatologia sądowa. Na podstawie ustaw obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej*, Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1923.
- World Health Organization *Międzynarodowa Statyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych*, t. 1, 2009.
- Wspomnienia byłych więźniów obozu Auschwitz*, [w:] A. Wójcik, M. Zdziarski (red.), *Dobranoc, Auschwitz. Reportaż o byłych więźniach*, Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2016.
- Wspomnienia Rudolfa Hoessa. Komendanta obozu oświęcimskiego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1960.

Netografia:

- Kurczuk S., *Kanibale wykastrowali mężczyznę i zjedli jego jądra, bo chciał zmienić płć*, „Antyradio” 2020, <https://www.antyradio.pl/News/Kanibale-wykastrowali-mezczyznie-i-zjedli-jego-jadra-bo-chcial-zmienic-plec-44414> [dostęp: 4.05.2022].
- MT, *Rosyjska rodzina Hanibala Lectera. Policja zatrzymała małżeństwo kanibali*, „Newsweek” 2017, <https://www.newsweek.pl/swiat/spoleczenstwo/kanibalizm-w-rosji-zatrzymano-rodzine-kanibali/6ghf5rc> [dostęp: 4.05.2022].
- Nekrofagi* [w:] Elektroniczna Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3946523> [dostęp: 1.03.2022].
- Rosja: zabił swoich trzech kolegów i zjadł ich podczas libacji alkoholowych*, „Antyradio”, <https://www.antyradio.pl/News/Rosja-zabil-swoich-trzech-kolegow-i-ich-zjadl-podczas-libacji-alkoholowych-46352> [dostęp: 4.05.2022].
- Świadectwo Jana Dziopka, https://www.zapisyterroru.pl/dlibra/show-content?id=3808&&navref=MTJzOzEyYiBnajtnNCAydzc7MnZvIDFuMjsxbWsgNDg7M3ggMndvOzJ3NSBzZztzMSAydzsyayBiODthdyAxMXk7MTFoIDJ5YjsyeHMgN3k7N20&ref=main&format_id=5 [dostęp: 9.03.2022].
- Wernio M., *Morderstwo i kanibalizm. Sprawa Big Lurcha to najbrutalniejsza zbrodnia w historii hip-hopu*, „Noizz” 2021, <https://noizz.pl/muzyka/raper-kanibal-sprawa-big-lurcha-to-najbrutalniejsza-zbrodnia-w-historii-rapu/10elgzg> [dostęp: 4.05.2022].
- Zbrodnicza medycyna – materiały Miejsca Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau Byłego Niemieckiego Nazistowskiego Obozu Koncentracyjnego i Zakłady*, http://lekcja.auschwitz.org/2022_Zmedycyna_pl/?_gl=1*2e0sks*_ga*MjA1NjMwMzY5Ni4xNjg4OTczNDkx*_ga_ES4EZDDBMD*MTY4ODk3MzQ5MS4xLjAuMTY4ODk3MzQ5OS4wLjAuMA [dostęp: 10.07.2023].